

УДК 336.71

Гладинець Н.Ю.
кандидат економічних наук,
доцент кафедри обліку та фінансів
Мукачівського державного університету

Петрина В.В.
студентка
Мукачівського державного університету

КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНІСТЬ КОМЕРЦІЙНОГО БАНКУ: ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ТА ПІДХОДИ ДО ВИЗНАЧЕННЯ

COMPETITIVENESS OF COMMERCIAL BANK: THEORETICAL ASPECTS AND APPROACHES TO DEFINITION

АНОТАЦІЯ

Аналізуючи, систематизуючи та узагальнюючи наукові праці вітчизняних та зарубіжних вчених, законодавче трактування дефініцій «конкуренція» та «конкурентоспроможність», було систематизовано погляди науковців щодо визначення поняття «конкурентоспроможність комерційного банку». Узагальнено підходи щодо трактування сутності конкуренції. Запропоновано авторське трактування категорії «конкурентоспроможність комерційного банку». Окреслено особливості управління конкурентоспроможністю комерційного банку.

Ключові слова: конкуренція, банк, банківська конкуренція, конкурентоспроможність комерційного банку, управління конкурентоспроможністю банку.

АННОТАЦИЯ

Анализируя, систематизируя и обобщая научные труды отечественных и зарубежных ученых, законодательную трактовку дефиниций «конкуренция» и «конкурентоспособность», были систематизированы взгляды ученых относительно определения понятия «конкурентоспособность коммерческого банка». Обобщены подходы к трактовке сущности конкуренции. Предложена авторская трактовка категории «конкурентоспособность коммерческого банка». Определены особенности управления конкурентоспособностью коммерческого банка.

Ключевые слова: конкуренция, банк, банковская конкуренция, конкурентоспособность коммерческого банка, управление конкурентоспособностью банка.

ANNOTATION

Proceedings of domestic and foreign scholars and legal interpretation of the definitions of "competition" and "competitiveness" were analyzed, systematized and summarized in this article. This allowed the researchers to systematize views on the definition of "commercial bank competitiveness". Approaches to interpretation of the essence of competition were summarized. Author's interpretation of the category of "competitive commercial bank" was proposed. Features of competitive commercial bank were outlined.

Keywords: competition, bank, banking competition, competitiveness of commercial bank, management of bank competitiveness.

Постановка проблеми. Банківський сектор України протягом останніх років розвивався досить динамічно, незважаючи на всі труднощі, пов'язані з політичною та економічною ситуацією, посиленням нестабільності на валютно-му та фінансовому ринках. Водночас наявність значної кількості банківських установ на вітчизняному фінансовому ринку призводить до посилення конкурентної боротьби за клієнтів, завоювання ринку банківських послуг, що зумовлює необхідність забезпечення конкурентних переваг кожним комерційним банком. На

сучасному етапі розвитку ринкової економіки, коли банки є найважливішими фінансовими посередниками на грошово-кредитному ринку, проблема підвищення їх конкурентоспроможності є одним із пріоритетних завдань, що стоїть перед керівництвом кожної банківської установи. За цієї умови вкрай необхідно зосередити увагу на пошуку та обґрунтуванні можливих шляхів управління конкурентним потенціалом комерційного банку задля забезпечення ефективності його діяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. За останні роки помітно збільшалася кількість публікацій стосовно цієї проблеми. Основні теоретичні положення та концептуальні засади містяться в роботах таких зарубіжних авторів, як І. Ансофф, М. Портер, П. Роуз, Г. Хемел. Ця проблематика знайшла відображення також у працях вітчизняних авторів. Зокрема, проблематику досліджували С.В. Башлай, І.В. Волошко, Ю.О. Заруба, Д.В. Коваленко, С.М. Козьменко, В.С. Котковський, Ю.С. Кудашев, І.О. Лютій, О.В. Мірошніченко, О.О. Солodka, Л.І. Федулова, Ф.І. Шпиг та інші.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Значне посилення конкуренції, спричинене потребами пошуку нових ринків збуту та боротьби за клієнтів, завоювання кращих позицій на ринку, вимагає від науковців пошуку нових підходів та обґрунтування пропозицій щодо здобуття конкурентних переваг банківськими установами на ринку фінансових послуг. Аналіз наукових досліджень засвідчує той факт, що єдиної моделі управління конкурентоспроможністю банків не лише в Україні, але й інших зарубіжних країнах не існує. Тому це питання залишається надалі актуальним і потребує подальших розвідок.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою є узагальнення теоретичних аспектів та підходів до сутності конкурентоспроможності комерційного банку з метою забезпечення ефективності управління банківською установою.

Виклад основного матеріалу дослідження. Вітчизняний банківський сектор з часу свого становлення пройшов вже досить довгий та важкий шлях розвитку. Однак, чого так і не змогли досягти банки в силу різних причин – це прийнятого рівня конкурентоспроможності між вітчизняними фінансовими установами, не кажучи вже про позиції на міжнародній арені. Однією з об'єктивних причин можна визначити недовготривалу історію існування комерційних банків в Україні, що пояснює низьку здатність до впровадження ефективних методів управління.

Важливим є те, що банківська конкуренція є одним з різновидів ринкової конкуренції. Визначаючи механізм забезпечення конкурентоспроможності банківських установ, доцільно визначити сутність поняття «конкурентоспроможність» загалом.

Конкуренція – ключове та основне поняття в ринковій економіці. Посилення конкуренції стало найбільш помітним в останні роки. Яскравим прикладом відсутності конкуренції є пострадянський простір, де раніше лідируюче положення займала саме держава.

Поняття конкуренції в економіці сформувався ще в давні часи. Деякі науковці пов'язують походження цього терміну з німецьким словом «konkurrenz», а інші вбачають англійське «competition». Однак і ті, й інші погоджуються, що ці поняття, своєю чергою, походять від латинського «concurrere», яке означає, з одного боку, злиття і взаємопроникнення, а з іншого – зіткнення, тобто відображення процесу взаємодії. Таке тлумачення терміну «конкуренція» було первинним в економічній літературі, при тому, що не вказано, хто вперше ввів дане поняття [1].

Перші теоретичні дослідження, присвячені конкуренції, з'явилися ще у середині XVIII ст.

у працях класиків економічної теорії. Зокрема, А. Сміт трактував конкуренцію як поведінкову категорію, коли індивідуальні продавці та покупці суперничають на ринку за більш вигідні умови продажу та купівлі. Згідно з принципом «невидимої руки» конкуренція примушує підприємця через власні інтереси (для досягнення більшого обсягу виробництва впроваджувати нові технології, методи організації виробництва, а економічно використовувати ресурси) реалізувати інтереси суспільства [2].

Найбільший розвиток конкуренція отримує в умовах капіталістичного способу виробництва. Мета конкуренції – боротьба за отримання найбільшого прибутку. Загалом можна сказати, що до середини XX ст. було сформовано загальне уявлення про сутність та рушійні сили конкуренції, а також виділено чотири класичні моделі конкуренції (чиста монополія, чиста конкуренція олігополія, та монополістична конкуренція). Великий вклад в дослідження даного поняття внесли Дж. Кейнс, Д. Рікардо, а також Дж. Робінсон, Е. Чемберлін, А. Маршал, П. Самьюельсон. До прикладу, М. Портер вказував що існує вузький та негативний погляд на конкуренцію [3].

На думку Т.В. Осовської та О.О. Юшкевич, «конкуренція – це конфліктна ситуація, що, на думку одних, може стимулювати інновації і породжувати нові ідеї, чи, як вважають інші, породжувати неефективність, втрату орієнтації й інтересу до продуктивної праці» [4]. О. Мельничук вважає, що «конкуренція – це антагоністична боротьба між приватними товаровиробниками за більш вигідні умови виробництва та збуту товарів для одержання більших прибутків» [5].

З позиції офіційного трактування терміну «конкуренція», базовими законодавчими акта-

Таблиця 1

Підходи до визначення категорії «конкуренція»

Структурний підхід	Поведінковий підхід	Функціональний підхід
Сутність підходів		
Аналіз структури ринку для визначення ступеня свободи продавця і покупця на ринку (форми ринку) і способи виходу з нього	Конкурентна боротьба ведеться за рідкі економічні блага за гроші покупця шляхом задоволення його потреб	Конкуренція забезпечує виконання порівняльної та селективної функцій і висвітлює суперництво застарілого з інноваціями
Представники підходів		
Ф. Еджуорт, А. Курно, Дж. Робінсон, Ю.Іванов, Е. Чемберлін, В. А. Павлова, Ф. Найт	А.Сміт, Д.Рікардо, Дж.С. Мілль, А. Маршалл, Дж. Стиглер, В. Джевонсом, П. Хейне, М. Портер, К. Макконел, С. Брю	Й. Шумпетер, Ф. Хайек, А. Градова
Характеристика категорії «конкуренція» науковцями		
На думку Франка Найта, конкуренція становить ситуацію, у якій конкурує велика кількість незалежно діючих виробників і покупців будь-якого конкретного товару, що дає волю кожному мати справу з тими чи іншими індивідуалами і вибирати кращі, на їх погляд, серед запропонованих умови для задоволення своїх економічних інтересів [8].	М. Портер розглядає поведінку конкуруючої фірми в двох аспектах вигідного розподілу ресурсів: скорочення витрат і диференціації властивостей продукту [9]. К. Макконел, С. Брю: «конкуренція – наявність на ринку великого числа незалежних покупців та продавців, можливість для покупців та продавців вільно входити на ринок і залишати його» [10]	Й. Шумпетер визначив конкуренцію як «суперництво застарілого з новим» [11]. А. Градова стверджує, що конкуренція приносить переваги для підприємства, але ставить під загрозу їх життєдіяльність, зменшуючи їхню прибутковість [12]. Ф. Хайек зазначає, що конкуренція – це процес, за допомогою якого люди отримують і передають знання [13]

Джерело: складено авторами на основі [8–13]

ми, де надається чітке визначення цієї категорії, є Закони України «Про захист економічної конкуренції» та «Про обмеження монополізму та недопущення недобросовісної конкуренції у підприємницькій діяльності». Відповідно до Закону України «Про захист економічної конкуренції» конкуренція – це «змагання між суб'єктами господарювання з метою здобуття завдяки власним досягненням переваг над іншими суб'єктами господарювання, внаслідок чого споживачі, суб'єкти господарювання мають можливість вибирати між кількома продавцями, покупцями, а окремий суб'єкт господарювання не може визначати умови обороту товарів на ринку» [6]. Закон України «Про обмеження монополізму та недопущення недобросовісної конкуренції у підприємницькій діяльності» визначає конкуренцію як «змагальність підприємців, коли їх самостійні дії обмежують можливості кожного з них впливати на загальні умови реалізації товарів на ринку і стимулюють виробництво тих товарів, яких потребує споживач» [7]. Як бачимо, законодавчі визначення зводяться до суперництва та боротьби між окремими індивідами за досягнення певних переваг на ринку.

З економічного погляду виокремлюють три підходи до трактування сутності конкуренції: поведінковий, структурний і функціональний (табл. 1).

З категорією «конкуренція» пов'язане поняття конкурентоспроможності. Конкурентоспроможність визначає здатність витримувати конкуренцію порівняно з аналогічними

суб'єктами. Тобто, конкурентоспроможність будь-якої установи може бути визначена як комплексна порівняльна характеристика, яка відображає рівень переваги сукупності оцінних показників діяльності, що визначають успіх на певному ринку за певний проміжок часу щодо сукупності показників конкурентів.

У банківському секторі конкуренція набуває специфічних рис. Вона розглядається як «...боротьба між суб'єктами господарювання на ринку, під час якої створюються відмінні конкурентні переваги власної установи та її продуктів, що зумовлюють залучення найпривабливіших споживчих сегментів» [14]. Закон України «Про банки і банківську діяльність» також регламентує умови конкурентної боротьби на банківському ринку, але в основу ставить не саму конкурентну боротьбу між фінансовими установами, а клієнта банку як об'єкта конкуренції [15].

Вітчизняні науковці трактують сутність конкурентоспроможності банку з різних позицій (табл. 2).

Наведені роздуми вчених щодо дефініції «конкурентоспроможність банку» дають підстави стверджувати, що її сутність розуміється загалом однаково і зводиться до здатності суб'єкта набувати чи володіти тими якостями, властивостями, які сприятимуть його успішній діяльності в умовах економічного змагання.

На нашу думку, конкурентоспроможність комерційного банку – це спроможність фінансової установи бути успішною в банківському середовищі, спрямовуючи свої конкурентні продукти

Таблиця 2

Трактування дефініції «конкурентоспроможність банку»

Автори	Визначення поняття «конкурентоспроможність банку»
Заруба Ю.О.	«відображає успішність його функціонування в процесі набуття, утримання та розширення ринкових позицій, що передбачає здатність банківської установи забезпечувати відповідність власних послуг запитам споживачів та протистояти негативному впливу зовнішнього середовища» [16]
Федулова Л. Волощук І.	«це здатність банку витримувати конкуренцію з іншими банківськими установами та суб'єктами господарювання, які задовольняють наявні потреби на споживчому цільовому ринку» [17]
Козьменко С.М., Шпиг Ф.І., Волошко І.В.	«являє собою найважливіший елемент стратегічного управління діяльності банку, а результати її оцінки виступають передумовою як планування, так і цілей, що визначаються у результаті здійснення процесу стратегічного планування» [18]
Лютий І.О., Солодка О.О.	«рівень їх готовності ефективно надавати конкурентні фінансові послуги, забезпечувати високу фінансову стійкість і динамічно розвиватися, враховуючи загальноекономічне і соціальне-політичне становище держави та протидіючи різноманітним зовнішнім і внутрішнім ризикам» [19]
Котковський В.С., Коваленко Д.В.	«здатність витримувати конкуренцію на ринку банківських продуктів та послуг, при цьому забезпечуючи фінансову стійкість, з урахуванням політичних, економічних та соціальних факторів впливу» [20]
Мірошниченко О.В.	«процес суперництва, що здійснюється в динаміці між суб'єктами банківського ринку (тобто чи між продавцями банківських послуг в особі банків, небанківських фінансово-кредитних інститутів і нефінансових установ, чи між їх покупцями в особі підприємств та домогосподарств), одночасно зацікавленими в досягненні однієї і тієї ж мети, в ході якого дані суб'єкти прагнуть забезпечити своє положення на цьому ринку» [21]
Пржанова А.Е.	«совершающийся в динамике процесс соперничества коммерческих банков и прочих кредитных институтов по поводу установления цен и объемов предложения банковских услуг, а также по поводу формирования цен и объема спроса на кредитные ресурсы, в ходе которого они стремятся обеспечить себе прочное положение на рынке кредитов и банковских услуг» [22]

Джерело: складено авторами на основі [16–22]

на ринок банківських послуг задля досягнення високих результатів у майбутньому, враховуючи соціально-політичне та загальноекономічне становище держави.

Конкурентоспроможність банку – це здатність фінансової установи вести ефективну господарську діяльність та мати на меті досягнення практичної прибуткової реалізації послуг в умовах конкурентного ринку. Водночас створення та реалізація конкурентоспроможних послуг є узагальнюючим показником стійкості банку на фінансовому ринку у процесі ефективного використання фінансового, науково-технічного та кадрового потенціалу.

Показник конкурентоспроможності для будь-якого банку відображає підсумок роботи всіх його служб і підрозділів (тобто характеризується станом його внутрішнього середовища), а також його реакцію на зміну зовнішніх факторів впливу. Водночас особливою умовою для будь-якого банку є здатність оперативно й адекватно реагувати на зміни в поведінці клієнтів, в їхніх смаках і перевагах. Фактично конкурентоспроможність банку, як і будь-якої іншої організації, відображає ступінь виконання поставлених ним цілей.

Для досягнення конкурентних позицій вітчизняним банкам необхідно постійно вдосконалювати існуючі підходи до управління конкурентоспроможністю своєї діяльності. Управління конкурентоспроможністю банку – це цілеспрямована сукупність дій суб'єктів управління щодо забезпечення конкурентоспроможності банку у невизначеному середовищі шляхом розробки механізму управління нею з формуванням необхідного забезпечення [23].

У більшості наукових джерел виділяються такі підходи щодо управління конкурентоспроможністю комерційного банку: системний, процесний та ситуаційний (рис. 1).

Наведені підходи до управління конкурентоспроможністю банку є значним внеском у розвиток теоретико-методичних засад управління банківською діяльністю. Однак на сучасному етапі надалі гостро стоїть питання підвищення ефективності діяльності комерційних банків, що зумовлює необхідність впровадження кардинально нових методів управління банківською установою. Ефективність управління комерційним банком дозволить оперативно реагувати на потреби клієнтів як головних споживачів банківських продуктів, а відтак сприятиме посиленню позицій комерційного банку на ринку банківських послуг. Забезпечення високого рівня конкурентоспроможності банку за умов інтенсивної конкуренції можливе лише за умови розробки відповідної стратегії, створення системи комплексного управління конкурентним потенціалом, що є перспективним напрямом на майбутнє.

Рис. 1. Підходи до управління конкурентоспроможністю банку

Джерело: побудовано на основі [23]

Висновки. На сучасному етапі розвитку економіки для досягнення конкурентних позицій вітчизняним банкам необхідно сконцентрувати зусилля на створенні дієвого механізму управління конкурентоспроможністю та розробленні необхідного методологічного та аналітичного апарату, який дозволить витримувати їм конкуренцію порівняно з аналогічними суб'єктами. Тому перспективами подальших досліджень у цьому напрямі є визначення та обґрунтування стратегії управління конкурентоспроможністю комерційного банку з метою її подальшого впровадження та використання у практичній діяльності банківської установи.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Библиотека юного исследователя // Человек в процессе научного познания [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nplit.ru/books/item/f00/s00/z0000030/st025.shtml>.
2. Советский энциклопедический словарь. – М.: Советская энциклопедия, 1979. – 1600 с.
3. Портер М. Конкуренция / М. Потртер. – М.: Вильямс, 2005. – 608 с.
4. Осовська Г.В. Економічний словник / Г.В. Осовська, О.О. Юшкевич, Й.С. Завадський. – К.: Кондор, 2009. – 358 с.
5. Словник іншомовних слів / за ред. акад. АН УРСР О. С. Мельничука. – 2-е вид., виправ. і доп. – К.: Голов. Ред. УРЕ, 1985. – 968 с.
6. Про захист економічної конкуренції: Закон України від 11.01.2001 р. № 2210 – III // Відомості Верховної Ради. – 2001. – № 12. – С. 64.
7. Про Антимонопольний комітет України: Закон України від 29.11.1993 р., № 3659 // Закони України. – К., 1996. – Т. 6. – С. 114–125.
8. Найт Ф. Риск, неопределенность, прибыль / Ф. Найт. – М.: Дело, 2003. – 352 с.
9. Портер М. Международная конкуренция: пер. с англ. / М. Портер; под. ред. В.Д. Щетинина. – М.: МО, 1993. – 896 с.
10. Макконел К.Р., Брю С.Л. Экономикс: принципы, проблемы и политика: пер. с 14-го англ. изд. / К.Р. Макконел, С.Л. Брю. – М.: ИНФРА – М, 2002. – XXXVI, 972 с.
11. Шумпетер Й.А. Капіталізм, соціалізм і демократія / Й.А. Шумпетер. – К.: Основи, 1995. – 528 с.

12. Экономическая стратегия фирмы: учебное пособие / под ред. засл. деят. науки РФ, докт. экон. наук, проф. А.П. Градова. – 2-е изд. испр. и доп. – СПб.: Специальная литература, 1999. – 589 с.
13. Хайек Ф.А. Познание, конкуренция и свобода / Ф.А. Хайек. – СПб.: Пневма, 1999.
14. Дубовик О.В. Маркетинг у банку: навчальний посібник / О.В. Дубовик, С.М. Бойко, М.А. Вознюк, Т.Д. Гірченко. – 2-е вид. – К.: Алерта, 2007. – 275 с.
15. Про банки і банківську діяльність: Закон України від 07.12.2000 р. № 2121-III // Відомості Верховної Ради. – 2001. – № 5–6. – С. 30.
16. Заруба Ю.О. Конкурентоспроможність комерційного банку / Ю.О. Заруба // Фінанси України. – 2001. – № 2. – С. 22–23.
17. Федулова Л. Управління конкурентоспроможністю банків в умовах трансформаційної економіки: монографія / Л. Федулова, І. Волощук. – К.: Науковий світ, 2002. – 301 с.
18. Козьменко С.М., Шпиг Ф.І., Волошко І.В. Стратегічний менеджмент банку: навч. посібник. – Суми: ВТД «Університетська книга», 2003. – 734 с.
19. Лютий І. Конкурентоспроможність банків в умовах глобалізації та лібералізації руху капіталу / І. Лютий // Вісник НБУ. – 2006. – № 11. – С. 18–25.
20. Котковський В.С. Проблеми трактування дефініції «конкурентоспроможність банку» / В.С. Котковський, Д.В. Коваленко [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://nauka.kushnir.mk.ua/?p=73526>.
21. Мірошніченко О.В. Конкурентоспроможність банку в умовах сучасного економічного розвитку / О.В. Мірошніченко // Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України: зб. наук. праць – Суми: УАБА НБУ, 2007. – Випуск 19. – С. 358–364.
22. Пржанова А.Е. Взаимодействие собственности и конкуренции в современной России: автореф. дис. ... канд. экон. наук: 08.00.01 «Экономическая теория» / А.Е. Пржанова. – Волгоград, 2004. – 23 с.
23. Сало І.В. Система управління конкурентоспроможністю банку / І.В. Сало, О.В. Мірошніченко // Актуальні проблеми економіки. – 2012. – № 5. – С. 279–285.